

5.2. ΘΑΝΑΤΟΣ

Ο θάνατος ως στοιχείο της ζωής.



1. Gustav Klimt (1910-1915). *Death and Life*.
Leopold Museum.



2. Επιτάφιος θρήνος (12^{ος} αι.). Nerezi (Σερβία).



3. Van Gogh (1889). *Pietà* (ελαιογραφία
βασισμένη σε λιθογραφία του Eugène Delacroix).
Van Gogh Museum, Amsterdam.



4. Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (1586-1588). *Η
ταφή του κόμη Οργκάθ*. Άγιος Θωμάς, Τολέδο.



Ο θάνατος στη θεολογική και θρησκευτική γλώσσα.

1. Ποίημα Γ. Δροσίνη (1859-1951), Τι λουπόν; (ή Μήπως;)

«Τι λουπόν; Της ζωής μας το σύνορο
θα το δείχνει ένα ορθό κυπαρίσσι;
Κι απ' ό,τι είδαμε, ακούσαμε, αγγίξαμε
τάφου γη θα μας έχει χωρίσει;
Ό,τι αγγίζουμε, ακούμε και βλέπουμε,
τούτο μόνο Ζωή μας το λέμε;
Κι αυτό τρέμουμε μήπως το χάσουμε
και χαμένο στους τάφους το κλαίμε;
Σ' ό,τι αγγίζουμε, ακούμε και βλέπουμε
της ζωής μας ο κόσμος τελειώνει;
Τίποτε άλλο; Στερνό μας απόρριμα
το κορμί που σκορπιέται και λιώνει;
Κάτι ανέγγιχτο, ανάκουστο, αθώρητο
μήπως κάτω απ' τους τάφους ανθίζει
κι ό,τι μέσα μας κρύβεται αγνώριστο
μήπως πέρα απ' το θάνατο αρχίζει;
Μήπως ό,τι θαρρούμε βασίλειμα
γλυκοχάραμα αυγής είναι πέρα
κι αντί να 'ρθει μια νύχτα αξημέρωτη
ξημερώνει μι' αβράδιαστη μέρα;
Μήπως είναι η αλήθεια στο θάνατο
κι η ζωή μήπως κρύβει την πλάνη;
Ό,τι λέμε πως ζει μήπως πέθανε
κι είναι αθάνατο ό,τι έχει πεθάνει;»

2. Τραγούδι: Μάνα (1972)

Στίχοι: Κ. Χ. Μύρης
Μουσική: Γιάννης Μαρκόπουλος
Δίσκος: Ιθαγένεια

Μάνα μου πόσο μέστωνα το στάρι στις ταφόπετρες
πόσο γλυκό στη γέψη το ψωμί το ψυχοσάββατο
και το κρασί στυφή παρηγοριά στο ξόδι του
παππούλη.

Στο γάμο του μικρού μικρού μεταλαβιά του βλάμη.

Μάνα κρασί, μάνα ψωμί, μάνα μ' ελιά και λάδι
μάνα μου χώμα και νερό, βάστα γερά το πρόσφορο
τώρα που θ' ανταμώσετε με τον παππού στον Άδη.

Κι όταν στην έρμη ρεματιά
φυτρώνουν οι μικρές ελιές
κι όταν μαζεύαμε καρπό σε ερωτικά νυχτέρια
κι όταν πιθάρια πήλινα το σώμα τρώγαν του λαδιού,
μάνα καλή το ξέραμε πως φύλαγες το πιο καλό
στην πιο κρυφή και σκοτεινή βενέτικη κασέλα.

Λίγο για τα βαφτιστικά, λίγο για τα στερνά στερνά,
λίγο για την αβασκανιά και την κακή την ώρα.

Μάνα κρασί, μάνα ψωμί, μάνα μ' ελιά και λάδι
μάνα μου χώμα και νερό, βάστα γερά το πρόσφορο
τώρα που θ' ανταμώσετε με τον παππού στον Άδη.

3. Η τοποθέτηση των θρησκειών απέναντι στο πρόβλημα του θανάτου

Στην πλειονότητά τους, οι θρησκείες, είδαν το θάνατο αρνητικά. Αυτό φαίνεται π.χ. από το γεγονός ότι στην αρχική κατάσταση του κόσμου, όπως αυτή παρουσιάζεται στους διάφορους κοσμογονικούς μύθους, δε συμπεριλαμβάνεται ο θάνατος. Αυτός έρχεται πάντα μετά. Φαίνεται ακόμη π.χ. από το γεγονός ότι καμιά θρησκεία, ξεκινώντας από την αρχαιότερη γνωστή, της παλαιολιθικής εποχής, δε δέχεται το θάνατο σαν μια τελική κατάσταση. Τον βλέπουν συνήθως σαν μια μεταβατική κατάσταση μεταξύ αυτής και μιας άλλης ζωής ή μιας επανόδου σ' αυτήν τη ζωή. Η πολύμορφη πίστη στην αθανασία κάποιου στοιχείου της ύπαρξης του ανθρώπου, όπως π.χ. της ψυχής, αποτελεί μια από τις πρώτες γνωστές πεποιθήσεις του ανθρώπινου είδους. [...] Σε θρησκείες όπως ο Ινδουισμός, όπου ο θάνατος είναι μια κατά-



5. Vincent van Gogh (1890). *Saint-Rémy - Road with Cypress and Star*. Kröller-Müller Museum.

σταση που επανέρχεται συνεχώς μεταξύ δύο αναγεννήσεων σε διάφορες μορφές ύπαρξης, είναι και πάλι μια από τις σκιερότερες πλευρές της γενικά αρνητικής εικόνας της ύπαρξης. [...]

Αν οι θρησκείες βλέπουν το θάνατο αρνητικά και τη ζωή θετικά, ακόμη βαθύτερα βλέπουν το θάνατο ως αποτέλεσμα του κακού και τη ζωή ως αποτέλεσμα του καλού. Σε όλους τους κοσμολογικούς μύθους ο θάνατος εισέρχεται στον κόσμο μετά την είσοδο του κακού στον κόσμο. Αυτό επιφέρει την καταστροφή της αρχικής καλής κατάστασης και το θάνατο ως το χειρότερο αποτέλεσμα του. Οι θρησκείες δείχνουν με διάφορους τρόπους ότι το βασικό κακό είναι η τοποθέτηση κάποιου άλλου μεγέθους ως Θεού στη θέση εκείνου που καθεμιά από αυτές θεωρεί ως Θεό, ο οποίος εκπροσωπεί το αγαθό. Το μέγεθος αυτό μπορεί να είναι ένα πράγμα ή μια κατάσταση, ένα ον ή μια ιδέα [...].

Ο τρόπος με τον οποίο υπερνικάται το κακό και ο θάνατος διακρίνει τις θρησκείες. Σε κάποιες, αυτό γίνεται μέσα από την υπέρβαση του κόσμου. Σε άλλες, η υπερνίκηση αυτή γίνεται μέσα από τη διάσωση του κόσμου. Οι πρώτες χαρακτηρίζονται συνήθως από αρνητική διάθεση προς τον κόσμο. Τυπικό δείγμα των πρώτων είναι ανατολικές θρησκείες, όπως ο Ινδουισμός. Τυπικό δείγμα των δεύτερων είναι ο Χριστιανισμός. Στο Χριστό συνυπάρχει η ολοκλήρωση της σχέσης ανθρώπου και Θεού με την κατάργηση του θανάτου. Το ίδιο αναμένεται να επεκταθεί στο τέλος της ιστορίας σε όλο το νέο κόσμο του Θεού.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου, ΔΕ 38, σ. 307, 310-311.

4. Ταφή και καύση των νεκρών

Ιδιαίτερη μεταχείριση των νεκρών παρατηρείται ήδη από την εποχή του ανθρώπου του Πεκίνου (περ. 500.000 π.Χ.). Από την εποχή του ανθρώπου του Νεάντερταλ με κλιμακούμενη συχνότητα αλλά και σαφήνεια ότι αυτή η μεταχείριση σημαίνει πίστη σε μια μετά θάνατον επιβίωση του νεκρού, οι νεκροί θάβονται και μάλιστα όλο και με περισσότερη φροντίδα, όπως π.χ. συνοδευόμενοι με διάφορα αντικείμενα, στολιζόμενοι με κοσμήματα, κτερίσματα κτλ. Ιστορικά ο τρόπος απόθεσης των νεκρών με ταφή προηγείται του τρόπου απόθεσης με καύση, η οποία εμφανίζεται αργότερα. [...]

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία έχει επικρατήσει η ολόσωμη ταφή των νεκρών, γιατί αυτό εκφράζει το σεβασμό προς τον όλο άνθρωπο (σώμα και ψυχή). Το σώμα έχει δημιουργηθεί από τα στοιχεία της γης και είναι προορισμένο να επιστρέψει στη γη, από όπου ελήφθη. Αυτή η αντίληψη έγινε παραδοσιακή πρακτική της Εκκλησίας, χωρίς να αποτελεί δεσμευτική δογματική αλήθεια.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β΄ Λυκείου, ΔΕ 38, σ. 308-309.

5. Τρόποι μνήμης των νεκρών στον Χριστιανισμό

[...] Αυτό που λέμε καθώς στέκουμε και προσευχόμαστε για το νεκρό, είναι το εξής: «Κύριε, η ζωή του ανθρώπου αυτού δεν ήταν μάταιη. Αυτό που άφησε στη γη είναι η αγάπη μας γι' αυτόν κι ένα υπόδειγμα. Το υπόδειγμα θα το ακολουθήσουμε· η αγάπη δεν θα πεθάνει ποτέ». Η διακήρυξη ενώπιον του Θεού της αθάνατης αγάπης μας για το νεκρό, είναι ένας τρόπος κατάφασης του ανθρώπου αυτού, όχι μόνο στο χρόνο, αλλά και στην αιωνιότητα. Όταν στέκουμε στην Ακολουθία κρατώντας αναμμένες λαμπάδες, διακηρύσσουμε ασφαλώς την πίστη μας στην Ανάσταση· όμως διακηρύσσουμε επιπλέον, ενώπιον του προσώπου του Θεού, ότι ο άνθρωπος αυτός κόμισε φως μέσα σε τούτο τον κόσμο – «έτσι πρέπει να λάμψει το φως σας μπροστά στους ανθρώπους, για να δουν τα καλά σας έργα και να δοξάσουν τον Πατέρα σας που είναι στον ουρανό» [Ματθ. 5,16]. Διακηρύσσουμε πως ο άνθρωπος που έφυγε από τούτη τη ζωή, δεν έλαμψε απλά μ' ένα δημιουργικό φως, δεν μας εντυπωσίασε με την οξυδέρκειά του, με την ομορφιά ή το ταλέντο του μόνο,

αλλά επέτρεψε στο φως του Θεού, στην άκτιστη θεία δόξα του, να λάμψει. Κι αυτό είναι κάτι που θα παραμείνει αθάνατο πάνω στη γη. [...]

Κι ωστόσο, υπάρχει συνάμα η βεβαιότητά μας πως ο θάνατος, που σημαίνει για μας πένθος και απώλεια, είναι μια γέννηση στην αιωνιότητα, είναι μια αφετηρία όχι ένα τέρμα, είναι ένα υπέροχο και άγιο συναπάντημα του Θεού με τη ζωντανή ψυχή που μπορεί να βρει το πλήρωμά της μονάχα σ' Εκείνον.

Bloom, Anth. (2008³). *Ο θάνατος ως κέρδος*. Μτφρ.-επιμ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 122-125.

6. Ο τελευταίος ασπασμός...

... αποτελεί μια παράδοση χιλιετιών [...] Η σύγχρονη ψυχολογία έχει διαπιστώσει ότι είναι κρίσιμη για την ψυχική υγεία και συναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου η ακολούθηση της σωστής διαδικασίας αποχωρισμού.

Ο τελευταίος ασπασμός στο ναό αποτέλεσε μέχρι των ημερών μας και ακόμη αποτελεί στα περισσότερα μέρη της Ελλάδας καθιερωμένη λαϊκή παράδοση. [...]

Πάντως ο τελευταίος ασπασμός δίνει την ευκαιρία στο θλιμμένο να αποχαιρετήσει για πάντα τον αγαπημένο του νεκρό με τις καλύτερες δυνατές συνθήκες, δηλαδή μέσα στην κοινότητα των αδελφών που τον στηρίζει και τον θερμαίνει και σ' ένα χώρο που διαδηλώνει την ενότητα ανάμεσα στη στρατευομένη και τη θριαμβεύουσα Εκκλησία. Σ' ένα χώρο που θυμίζει στο θλιμμένο ότι τελικά στο Χριστό δεν υπάρχει χωρισμός.

Λαογραφικές και θεολογικές παραδόσεις για το πένθος

Η διαφύλαξη του νεκρού σ' όλη τη διάρκεια της νύχτας είναι αρχαία συνήθεια που μαρτυρείται ήδη από την Ομηρική περίοδο και αναφέρεται συχνά στα αγιολογικά κείμενα. [...] Κατά τη διάρκεια της νύχτας λένε ιστορίες και παραμύθια, διηγούνται στιγμιότυπα από τη ζωή του νεκρού, μιλάνε για πολέμους και σκοτωμούς και συζητάνε διάφορες σκέψεις για το θάνατο.

Σχεδόν πάντοτε ανάμεσα τους βρίσκεται ένα πρόσωπο που, ανταποκρινόμενο σ' ένα σπάνιο εσωτερικό αισθητήριο, κατά περιόδους διακόπτει τη βαριά πένθιμη ατμόσφαιρα λέγοντας ορισμένα αστεία. Αυτό το λειτουργήμα έχει μια σπάνια ψυχολογική αξία, γιατί κάνει δυνατή την απρόσκοπτη συνέχιση της διεργασίας της θλίψης που θα μπορούσε να διακοπεί, αν η συναισθηματική ένταση διατηρόταν διαρκώς αμείωτη.[...]

Ο λαός πιστεύει ότι όσο πιο πολλοί άνθρωποι παρακολουθούν την κηδεία τόσο πιο πολλοί άγγελοι παρευρίσκονται σ' αυτή, αφού κάθε άνθρωπος έχει και τον φύλακα άγγελο του σύμφωνα με τη χριστιανική παράδοση.[...]

Τα μοιρολόγια και οι θρήνοι συνεχίζονται μέχρι το νεκροταφείο. Στον τάφο ο παπάς κλείνοντας τη νεκρώσιμη ακολουθία ρίχνει λάδι και κρασί σταυρωτά απάνω στο νεκρό και λέει «ραντιείς μέ ύσώπω καί καθαρισθήσομαι» και μετά του ρίχνει χώμα και λέει «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτῆς». Θεωρείται καλό να ρίξουν λίγο χώμα στο νεκρό όλοι οι παριστάμενοι.

[...] Μετά την επιστροφή από το νεκροταφείο γίνονται ορισμένοι καθαρμοί, όπως το πλύσιμο των χεριών κ. ά. και ύστερα ακολουθεί το νεκρόδειπνο. [...] Το νεκρόδειπνο είναι «σύμβολον της κοι-



6. Μποκόρος, Χρ. *Κυπαρίσσι-δέντρο μνήμης* (2011)

ωνικής αλληλεγγύης, ήτοι της ενώσεως εν αυτώ των επιζώντων, οι οποίοι, τρώγοντες μαζί και πίνοντες μετά το λυπηρόν γεγονός του θανάτου, εκδηλώνουν ομαδικώς, ούτως ασυναίσθητως, την συμπαραστάσιν αυτών εις την δυστυχίαν, [...], και την εσωτερικήν διάθεσιν προς λήθην του λυπηρού γεγονότος και συνέχισιν της ζωής».

Φάρος, π. Φιλόθεος (2001). *Το Πένθος*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 167-168, 187-190.

7. Τα κόλλυβα

Βρασμένο σιτάρι (συνήθως ανάμικτο με άλλους καρπούς και ζάχαρη), που προσφέρεται με θρησκευτική τελετουργία στη μνήμη των πεθαμένων («κεκοιμημένων») ή στη μνήμη κάποιου αγίου την ημέρα της επέτειας εορτής του.

[...] Η αρχή της εκκλησιαστικής καθιέρωσής τους με τη σημερινή γνωστή έννοια των επιμνημόσυνων προσφορών τοποθετείται στο έτος 362 και συνδέεται παραδοσιακά με το λεγόμενο «θαύμα των κολλύβων, που έκανε ο άγιος Θεόδωρος ο Τήρων. [...]

Αν και η παράδοση τοποθετεί την αρχή της καθιέρωσής τους στον 4ο αιώνα, είναι βέβαιο ότι τα κόλλυβα συνεχίζουν παλαιότερη συνήθεια

και αποτελούν μεταλλαγή των προσφορών στους νεκρούς (μακαριών, ελεημοσυνών κ.λπ.) κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους. Οι προσφορές πάλι αυτές αποτελούσαν συνέχεια όμοιων ή ανάλογων προχριστιανικών εθίμων, όπως ήταν τα νεκρικά περιδειπνα και η πανσπερμία. Η επιλογή του σιταριού ως επιμνημόσυνης προσφοράς εξηγείται από τη συμβολική έννοια (θάνατος-ανάσταση), με την οποία περιβάλλει η Εκκλησία το δημητριακό αυτό (πρβλ. Ιωάννου 12, 24: «εάν μή ο κόκκος του σίτου πεσών εις τήν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτός μόνος μένει· εάν δε ἀποθάνῃ, πολύν καρπὸν φέρει»).

[...] Τα κόλλυβα παρασκευάζονται με αγνά υλικά και στέλνονται μέσα σε δίσκο ή σε πιάτο στην εκκλησία, όπου ευλογούνται από τον παπά.

[...] Κόλλυβα για να «συχωρεθεί» η ψυχή των πεθαμένων δεν προσφέρονται μόνο στις καθιερωμένες μετά τον θάνατο επιμνημόσυνες ημέρες (γνωστές ως: τρίμερα, εννιάμερα, σαράντα, τρίμηνα κ.λπ.), αλλά και σε άλλες τακτές ημέρες του χρόνου, αφιερωμένες στους νεκρούς (Ψυχοσάββατα κ.λπ.).

λήμμα «κόλλυβα», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάννικα.



7. Τα κόλλυβα της Παναγίας (Άγιο Όρος)





8. Θεοφάνης ο Κρης (1546). Κοίμηση της Θεοτόκου. Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.



Θάνατος και Ανάσταση στην ορθόδοξη Χριστιανική παράδοση.



1. Η Πτώση του ανθρώπου (Γεν 2, 15-17 και 3, 1-14. 23)

Πήρε, λοιπόν, ο Κύριος ο Θεός τον άνθρωπο και τον έβαλε μέσα στον κήπο της Εδέμ για να τον καλλιεργεί και να τον προσέχει. Του έδωσε αυτήν την εντολή: «Απ' όλα τα δέντρα του κήπου μπορείς να τρως. Από το δέντρο όμως της γνώσης του καλού και του κακού να μη φας· γιατί την ίδια μέρα που θα φας απ' αυτό, εξάπαντος θα πεθάνεις [θα γίνεις θνητός]». [...] Απ' όλα τα ζώα του αγρού, που είχε δημιουργήσει ο Κύριος ο Θεός, το φίδι ήταν το πιο πανούργο. Είπε λοιπόν το φίδι στη γυναίκα: «Αλήθεια είπε ο Θεός να μη φάτε από κανένα δέντρο του κήπου;» Η γυναίκα τού απάντησε: «Μπορούμε να φάμε καρπούς απ' όλα τα δέντρα, εκτός από κείνο που βρίσκεται στη μέση του κήπου. Ο Θεός είπε να μη φάμε τον καρπό του, ούτε καν να τον αγγίξουμε, για να μην πεθάνουμε». Τότε το φίδι είπε στη γυναίκα: «Όχι βέβαια! Δε θα πεθάνετε· ξέρει όμως ο Θεός ότι την ημέρα που θα φάτε απ' αυτό, θα ανοιχτούν τα μάτια σας και θα γίνετε σαν θεοί, και θα γνωρίζετε το καλό και το κακό».

Η γυναίκα είδε ότι οι καρποί του δέντρου ήταν εύγευστοι, ελκυστικοί και ξεσήκωναν την επιθυμία για την απόκτηση γνώσης. Πήρε, λοιπόν, από τους καρπούς του κι έφαγε· έδωσε και στον άντρα της που ήταν μαζί της, και έφαγε κι αυτός. Τότε άνοιξαν τα μάτια και των δύο και κατάλαβαν ότι ήταν γυμνοί. Έραψαν, λοιπόν, φύλλα συκιάς και έφτιαξαν καλύμματα για να σκεπάσουν τη γύμνια τους. Τότε άκουσαν το θόρυβο που έκανε ο Κύριος ο Θεός, καθώς περπατούσε στον κήπο το δειλινό, και κρύφτηκαν απ' αυτόν ο Αδάμ και η γυναίκα του ανάμεσα στα δέντρα του κήπου. Αλλά ο Κύριος ο Θεός φώναξε τον Αδάμ και του είπε: «Πού είσαι;»

Εκείνος απάντησε: «Σε άκουσα στον κήπο, φοβήθηκα και κρύφτηκα, γιατί είμαι γυμνός».

«Ποιος σου είπε πως είσαι γυμνός;» ρώτησε ο Θεός. «Μήπως έφαγες από το δέντρο που σου είχα απαγορέψει να φας;»

Ο Αδάμ αποκρίθηκε: «Η γυναίκα που μου έδωσες, εκείνη μου πρόσφερε έναν καρπό και έφαγα». Ο Κύριος ο Θεός ρώτησε τη γυναίκα: «Γιατί το έκανες αυτό;» Εκείνη απάντησε: «Το φίδι με εξαπάτησε και έφαγα».

Τότε είπε ο Κύριος ο Θεός στο φίδι: «Γι' αυτό που έκανες, καταραμένο να 'σαι μόνο εσύ απ' όλα τα ζώα της γης! Με την κοιλιά θα σέρνεσαι, και χύμα θα τρως σ' όλη σου τη ζωή. Έχθρα θα βάλω ανάμεσα σ' εσένα και στη γυναίκα, κι ανάμεσα στο σπέρμα σου και στο σπέρμα της. Εκείνος θα σου συντρίψει το κεφάλι κι εσύ θα του πληγώσεις τη φτέρνα».

Έτσι, ο Κύριος ο Θεός έδιωξε τον άνθρωπο από τον κήπο της Εδέμ, για να καλλιεργεί τη γη απ' την οποία είχε προέλθει.

2. Προέλευση του κακού

Όσον αφορά στη φύση και την προέλευση του κακού πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το κακό δεν υπάρχει ως δημιουργήμα και ο Θεός δεν ευθύνεται γι' αυτό. Υπάρχει ως διακοπή της σχέσης του κτιστού κόσμου με το Θεό, σχέση που είναι απαραίτητη για να παραμείνει ο κόσμος ζωντανός, αφού από μόνος του δεν έχει ζωή. Η διακοπή της σχέσης προέρχεται από τον άνθρωπο που ως «αυτεξούσιος» θέλησε να γίνει θεός χωρίς το Θεό. Έτσι επέλεξε τη διακοπή της σχέσης του με το Θεό που τον ζωοποιούσε και επιστρέφει στο μηδέν συμπαρασύροντας και την υπόλοιπη κτίση, αφού είναι ο ηγέτης της. Ο Θεός δε δημιουργεί το κακό, αλλά δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα της επιλογής, αφού τον έχει δημιουργήσει με ελεύθερη βούληση (αυτεξούσιο) κι εκείνος επιλέγει να γίνει ίσος με το Θεό μέσω της ανυπακοής.

Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 11, σ. 100.



1. Άδης-Θάνατος

"Άδης" δεν είναι κάποιος τόπος, αλλά στη βιβλική γλώσσα σημαίνει αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα του θανάτου, την κατάσταση του σκότους, της απελπισίας, της καταστροφής, ό,τι δηλαδή είναι ο θάνατος. Και αυτή η πραγματικότητα του θανάτου - την οποία φυσικά δεν δημιούργησε ο Θεός, ούτε τη θέλησε ποτέ για τα δημιουργήματα Του- τονίζει έντονα ότι ο "Άρχων του κόσμου τούτου" έχει τεράστια δύναμη στον κόσμο. Σατανάς, Αμαρτία, Θάνατος είναι οι "διαστάσεις" του Άδη, είναι το περιεχόμενο του. Διότι η αμαρτία έρχεται από το σατανά και ο θάνατος είναι το αποτέλεσμα της αμαρτίας: 'δι' ενός ανθρώπου ή αμαρτία εις τόν κόσμον εισήλθεν και διά τής αμαρτίας ο θάνατος" (Ρωμ 5,12)

Σμέμαν, Αλ. (2003). *Η Μεγάλη Εβδομάδα*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 46.

2. Προσδοκώ την Ανάσταση

[...] Προσδοκώ, περιμένω την ανάσταση των νεκρών, γιατί η πίστη εντός μου – έστω και μόνο στις καλύτερες, αγνότερες και πιο ανεβασμένες στιγμές της ζωής μου – έχει διαπεραστεί από το φως της αναστάσεως, από αυτή και μυστηριώδη αλλά και υπέρτατα χαρούμενη γνώση πως ο Χριστός αναστήθηκε από τους νεκρούς, διανοίγοντας το δρόμο και για τη δική μας ανάσταση. Μας χάρισε την ίδια Του τη ζωή – αθάνατη, που λάμπει μέσα από το μνήμα, ελεύθερη από το θάνατο – και συνεπώς μεταμόρφωσε το θάνατό μας σε είσοδο, σε προσέγγιση, σε αρχή της νίκης. Περιμένω, προσδοκώ ανάστασιν νεκρών, γιατί αυτή μου έχει ήδη δοθεί, γιατί όλη η χριστιανική πίστη δεν είναι τίποτα άλλο παρά η λογικά αναπόδεικτη μα ωστόσο αυταπόδεικτη εσωτερική γνώση, πως ο άνθρωπος κλήθηκε για την αιωνιότητα.

Να γιατί το Σύμβολο της Πίστεως κλείνει με τη χαρά αυτού του "Προσδοκώ", Αναμένω. Η ζωή συνεχίζεται. Η κάθε μέρα φέρνει μαζί της τις χαρές και τις λύπες της. Πέφτουμε, σηκωνόμαστε, ξαναπέφτουμε. [...]

Krishti u ngjall! - al-Masih qām!

**Χριστός ανέστη έκ νεκρών,
θανάτω θάνατον πατήσας
και τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.**

*Ο Χριστός αναστήθηκε απ' τους νεκρούς
Με τον θάνατό του νίκησε τον θάνατο
και σε όλους τους νεκρούς
χάρισε τη ζωή.*

Christ is Risen! - Χριστος Воскрес!

Σμέμαν, Αλ. (2003³). *Πιστεύω*. Μτφρ. Στάθης Κομνηνός. Σειρά: Ορθόδοξη Μαρτυρία 52. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 146.

3. Η χαρά της Ανάστασης

Είναι, άραγε, η χαρά της Ανάστασης χαρά παρόμοια μ' αυτή που νιώθουμε όταν, σε κάποιο έργο που παρακολουθούμε, ο "καλός" στο τέλος νικά; Μια τέτοια χαρά καρυκεύει ίσως τον θεατή με ένα αίσθημα ικανοποίησης, δεν αλλάζει όμως την ύπαρξή του.

Αν λοιπόν επιχειρήσουμε να ψηλαφίσουμε το ακατόρθωτο που κατορθώθηκε και ποια είναι η αιτία των πανηγυρισμών, θα πρέπει να κοιτάσουμε σε ορισμένα σημεία:

Με τη σάρκωσή του ο Υιός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση για να την "επεξεργαστεί", δηλαδή να τη μολιάσει με τη θεότητα του, να την αναπλάσει, να ανακαινίσει τον άνθρωπο και να λυτρώσει το σύμπαν από όλες τις δυνάμεις που το φθείρουν και το κολοβώνουν, δηλαδή από κάθε είδους θάνατο - από την αποσύνθεση της βιολογικής μας υπόστασης μέχρι την εξάτμιση της αγάπης και τη θανάτωση της σχέσης μας με τους άλλους. [...] Η Γέννηση του Χριστού λοιπόν υπήρξε το θαυμαστό ξεκίνημα αυτού του έργου, πλην όμως ξεκίνημα, κι όχι συνάμα τέρμα, όπως μερικές φορές

την εμφανίζουμε αυτονομημένη. Το έργο του κορυφώθηκε με την Ανάστασή του. Αυτό που εγέρθηκε από τον τάφο δεν ήταν γυμνή η θεότητα του Θεανθρώπου, ούτε απλώς ένα ασώματο πνεύμα. Αν γινόταν αυτό, θα σήμαινε το θρίαμβο του θανάτου[...] Ο Χριστός όμως εγέρθηκε πλήρης. Ουδέποτε αποσαρκώθηκε. Όταν εμφανίστηκε μετά την Ανάστασή του στους μαθητές, τους διαβεβαίωσε ακριβώς γι' αυτό. "Βεβαιωθείτε ότι είμαι εγώ ο ίδιος. Ψηλαφίστε με και δείτε. Ένα φάντασμα δεν έχει σάρκα και οστά, όπως βλέπετε πως έχω εγώ" (Λουκ. 24:39). [...] Η Ανάσταση κοντολογίς σήμανε την πραγμάτωση του ολότελα καινούριου στην ιστορία, την ανάδυση του νέου τύπου ανθρώπου, του ανακαινισμένου, του μη υποκειμένου σε κάθε είδος φθοράς και θανάτου, κοντολογίς, του ανθρώπου έτσι όπως θα έπρεπε να είναι.

Παπαθανασίου Θ. Ν. (2007). *Με την ψυχή στα πόδια*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 25-27.



9. Μάρκος Μπαθάς. *Η εις Άδου κάθοδος* (1498 – 1578).

4. «Ένθα οὐκ ἔστι πόνος...»

Η εμπειρία του [θανάτου] είναι βασανιστική. Πληγώνει ο επώδυνος χωρισμός και το κενό, τα ανεκπλήρωτα όνειρα, οι ζωντανές αναμνήσεις, η αίσθηση της άγνωστης συνέχειας, ο φόβος του οριστικού τέλους, η υποψία ότι μπορεί να ξεχάσουμε το πρόσωπο, οι τύψεις, τα αν, τα μήπως, οι ενοχές, οι αμφιβολίες. Μας λείπει το σώμα αυτό που βλέπουμε, που εκφράζει την εικόνα του προσώπου, που μιλάει και σκέπτεται, αυτό που φιλούμε, που αγκαλιάζουμε. [...] Μας τυραννάει και η ασυνείδητη ή υποσυνείδητη σκέψη του δικού μας θανάτου.

Όλα αυτά δημιουργούν βαθύ φυσικό πόνο στην ψυχή. Και αυτό είναι καθολικό γεγονός, το ζούμε όλοι, δεν έχει εξαιρέσεις. Ακόμη και η Εκκλησία, κατά την εξόδιο ακολουθία, ψάλλει: "Θρηνώ καί οδύρομαι όταν έννοήσω τόν θάνατον". Οι ύμνοι της Μεγάλης Παρασκευής και τα εγκώμια δεν δυσκολεύονται να περιγράψουν με πολύ έντονους όρους το ανθρώπινο δράμα της Παναγίας.

Παρά ταύτα, η Εκκλησία μάς δίνει και μία άλλη διάσταση του θανάτου. Μας μιλάει για μακαριότητα, για ανάπαυση, για Βασιλεία Θεού, για κατάσταση «ένθα οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη οὐ στεναγμός, ἀλλά ζωή ἀτελεύτητος". Μιλάει για ζωή και ανάσταση που κρύβονται πίσω από τη θλίψη, το αδιέξοδο, την τραγικότητα του θανάτου, τον οποίο μάλιστα ονομάζει κοίμηση. Και όλα αυτά δεν προσφέρονται ως παρηγορητική διδασκαλία, ως ανακουφιστική ψευδαίσθηση, ως αναγκαία τεχνητή απομάκρυνση από την πραγματικότητα, ως ενδεχόμενο, αλλά ως η μόνη, μεγάλη και κεντρική αλήθεια, ως η διαχρονική εμπειρία της εκκλησίας και ως η βιωματική απόδειξη της χάριτος των αγίων.

Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 257-258.

5. Από την Ακολουθία του Επιτάφιου Θρήνου (Εγκώμια, Στάσις πρώτη)



ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ή ζωή έν τάφω
κατετέθης Χριστέ,
καί θανάτω σου τόν θάνατον ὤλεσας,

ΑΠΟΔΟΣΗ

Χριστέ, Εσύ, που είσαι η (όντως) ζωή,
τοποθετήθηκες σε τάφο, και με τον θάνατό Σου
κατέστρεψες (και εξαφάνισες) τον θάνατο, και

καὶ ἐπήγασας τῷ κόσμῳ, τὴν ζωὴν.
Ἦ ζωὴ πῶς θνήσκεις; πῶς καὶ τάφῳ οἰκεῖς; τοῦ
θανάτου τὸ βασίλειον λύεις δέ, καὶ τοῦ Ἰησοῦ
τοὺς νεκροὺς ἐξανιστᾶς.

Ὡς βροτὸς μὲν θνήσκεις, ἐκουσίως Σωτήρ,
ὡς Θεὸς δὲ τοὺς θνητοὺς ἐξανέστησας, ἐκ
μνημάτων καὶ βυθοῦ ἀμαρτιῶν.

Κἂν νεκρὸς ὡράθης, ἀλλὰ ζῶν ὡς Θεός,
ἐπανάγεις ἀπὸ γῆς πρὸς οὐράνια, τοὺς ἐκεῖθεν
πεπτωκότας, Ἰησοῦ.

Μετάφραση Επιφάνιου Θεοδωρόπουλου, αρχιμανδρίτη (1988). *Ἡ Μεγάλῃ Εβδομάς μετὰ ἐρμηνείας*.
Αθήνα: Αποστολική Διακονία (σε απόδοση).

6. Ευλογητάρια ἀπὸ τὴν Εξόδιον Ακολουθία

Ὁ πάλαί μὲν, ἐκ μὴ ὄντων πλάσας με, καὶ εἰκόνι
σου θεῖα τιμήσας, παραβάσει ἐντολῆς δὲ πάλιν
με ἐπιστρέψας, εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθην, εἰς τὸ
καθ' ὁμοίωσιν ἐπανάγαγε, τὸ ἀρχαῖον κάλλος
ἀναμορφώσασθαι.

Εἰκὼν εἰμι, τῆς ἀρρήτου δόξης σου, εἰ καὶ
στίγματα φέρω πταισμάτων· οἰκτείρησον
τὸν σὸν πλάσμα, Δέσποτα, καὶ καθάρισον
σῆ εὐσπλαχνία· καὶ τὴν ποθεινὴν πατρίδα
παράσχου μοι, Παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην
με.

ἐγίνες πηγὴ ζωῆς γιὰ τὸν κόσμον.
(Εσύ, Κύριε, που εἶσαι) ἡ ζωὴ, πῶς πεθαίνεις;
Και πῶς κατοικεῖς σε τάφο; Ἀλλ' ὁμως (με τὸν
θάνατό Σου) καταργεῖς τὸ βασίλειο τοῦ θανάτου
καὶ ἐπαναφέρεις στὴ ζωὴ τοὺς νεκροὺς που
κατεῖχε (ὡς αἰχμαλώτους) ὁ ἄδης.
Ὡς ἄνθρωπος μὲν πεθαίνεις με τὴ θέλησή Σου,
Σωτήρα, ὡς Θεός δε (παντοδύναμος) ἀνέστησες
τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ μνήματα καὶ
ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τῶν ἀμαρτιῶν.
Ἀν καὶ εθεάθης νεκρός, ὁμως ὡς ζωντανός
(ἀληθινός) Θεός ἐπαναφέρεις ἀπὸ τὴ γῆ πρὸς
τὸν οὐρανὸ (στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ) ἐκεῖνους,
Ἰησοῦ, που ἀπὸ ἐκεῖ εἶχαν (ἐκ)πέσει.

Εσύ που τὸν παλιὸ καιρὸ με ἐπλάσες ἀπὸ τὸ
μηδέν καὶ με τίμησες με τὴ θεία σου εἰκόνα,
ἀφοῦ παρέβηκα τὴν ἐντολή Σου με γύρισες πάλι
στὴ γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχομαι, ἐπανάφερε
με στὸ καθ' ὁμοίωσιν γιὰ νὰ ξαναβρῶ τὴν παλιά
μορφιά.

Εἰμαι εἰκόνα τῆς ἀνείπωτης δόξας Σου, ἀν καὶ
φέρω σημάδια τῆς ἀμαρτίας. Λυπήσου τὸ
πλάσμα Σου, Δέσποτα, καὶ καθάρισε τὸ με τὴν
εὐσπλαχνία Σου. Δώσε μοι τὴν πατρίδα που
ποθῶ κάνοντάς με ξανά πολίτη τοῦ Παραδείσου.



Προσωπικὴ στάση ἀπέναντι στὸν θάνατο.

1. Το «διώροφο κτίριο»

Αὐτὸ που συχνὰ ἔχουμε στὸ νοῦ μας εἶναι μιὰ εἰκόνα στατική: Ὁ ἀνθρώπινος κόσμος μοιάζει νὰ ἀποτελεῖ τὸν κάτω ὄροφο ἐνός διώροφου κτιρίου, τοῦ ὁποῦ ο ἐπάνω ὄροφος εἶναι οἱ οὐρανοί. Σωτηρία στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ μοντέλου, εἶναι ὁ ἀπεγκλωβισμὸς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ἀπὸ τὸν κάτω ὄροφο τῶν βασάνων γιὰ νὰ ἀναπαυθεῖ στὸν ἐπάνω. Ὅσο αἰώνια ὁμως εἶναι ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο διάταξη τῶν ορόφων, τόσο αἰώνιος εἶναι καὶ ὁ θάνατος ἀφοῦ εἶναι τὸ ἀπαραίτητο ὄργανο γιὰ τὴ λύτρωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν κόσμον. Πού χωράει σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ; [...] Ὅταν ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε, δε μετέτρεψε αὐτομάτως, μαγικά καὶ ἀναγκαστικά ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σε ἀφθαρτες, ἀναστημένες υπάρξεις, ἀλλὰ τοὺς προσφέρει μιὰ ολότελα νέα υπαρξιακὴ δυνατότητα, ἡ ὁποία δύναται νὰ θέσει ὀριστικὸ τέρμα στὸ θάνατο. Ὁ ἀναστάς Χριστὸς (ἀς μοι ἐπιτραπῆ ἡ παρομοίωση) εἶναι σαν τὸ φάρμακο που ἐπιτέλους φτιάχθηκε γιὰ νὰ ἐκμηδενίσει μιὰ χρόνια ἀρρώστια. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ φάρμακο οὔτε γεννιέται νομοτελειακά ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν

οργανισμό του αρρώστου, ούτε θα βρεθεί μαγικά και αναπόδραστα στα στομάχια των ασθενών. Αυτοί καλούνται ελεύθερα να το εμπιστευθούν, να το θελήσουν και να το δεχτούν.

Παπαθανασίου Θ. Ν. (2007). *Με την ψυχή στα πόδια*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 27-30.



Τελειώνοντας τη Διδακτική Ενότητα...

- ✓ Συνδέουμε τον θάνατο με την αμαρτία και το κακό, σύμφωνα με την Ορθόδοξη χριστιανική διδασκαλία.
- ✓ Ερμηνεύουμε τον θάνατο υπό το πρίσμα της Ανάστασης σύμφωνα με τη χριστιανική πίστη και διδασκαλία.
- ✓ Κρίνουμε τις προτάσεις αντιμετώπισης του θανάτου στο πλαίσιο των θρησκειών.

Σημειώνουμε...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....